

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2022	ss.	48-61
Gönderi Tarihi	15.05.2022	Cilt	4	DOI	10.51177/kayusosder.1116983
Kabul Tarihi	25.06.2022	Sayı	1		
Online Yayın Tarihi	30.06.2022	Ay	Haziran		

Şerh-i Cezire-i Mesnevi’de arkaik söz varlığı*^Δ

Archaic vocabulary in Şerh-i Cezire-i Mesnevi

 Fatıma AYDIN¹

Öz

Arkaik kelimeler, eskiden kullanılan fakat bugün yazı dilinde kullanımdan düşmüş olan sözcüklerdir. Bunların tespiti dilin zaman içindeki gelişimini gözlemlemek adına çok önemlidir. Klasik Türk Edebiyatı çalışmalarında eski metinlerin dil açısından incelenmesi büyük bir rol oynar. Bu anlamda, Klasik Türk Edebiyatı eserleri günümüz Türkçesine göre söz varlığı açısından farklılıklar barındırır. Yalnız Arapça ve Farsça kelimelerin yoğunluğu değil aynı zamanda arkaik Türkçe kelimeler de okur için şaşırtıcıdır. Bu çalışmada H. 1011/ M. 1602 yılında yazılmış olan Şerh-i Cezire-i Mesnevi adlı eserde geçen arkaik kelimeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Abdülmecid Sivasî tarafından kaleme alınan bu eser, Mevlâna Celaleddin Rumi’nin Mesnevi-i Manevi adlı eseri üzerine yazılmış bir eserin şerhidir. Yusuf-ı Sineçak, Mesnevi-i Manevi’den seçme beyitlerle Cezire-i Mesnevi adlı bir eser kaleme almıştır. Cezire-i Mesnevi çok sevilmiş, beğenilmiştir. Bu nedenle bu eser üzerine çok sayıda şerh yazılmıştır. Bu şerhlerden biri de Abdülmecid Sivasî’nin Şerh-i Cezire-i Mesnevi adlı eseridir. Bu eserin dilini incelediğimizde bugün kullanımdan düşmüş 63 arkaik sözcük tespit edilmiştir. Bu kelimelerin anlamları tespit edilerek kelimeler alfabetik sırayla okura sunulmuştur. Tespit edilen 63 arkaik sözcüğün 29 tanesi günümüzde kimi yörelerde kullanılmaya devam edilmektedir. Derleme sözlükleri ile bunlar tespit edilerek hangi bölgelerde kullanıldığı bilgisine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arkaik, Şerh-i Cezire-i Mesnevi, Abdülmecid Sivasî, Şerh, Klasik Türk Edebiyatı

Abstract

Archaic words are words that were used in the past but are no longer used in written language nowadays. Detection of these words is very important in order to observe the development of the language over time. Examining the old texts in terms of language plays a great role in Classical Turkish Literature studies. In this sense, Classical Turkish Literature works have differences in terms of vocabulary compared to today's Turkish. Not only the density of Arabic and Persian words, but also archaic Turkish words are astonishing to the reader. In this study, archaic words in the work called *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*, which was written in the seventeenth century, were tried to be determined. Written by Abdülmecid Sivasî, this work is a commentary of a work written on Mevlana

^ΔYazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

*Bu çalışma “Abdülmecid Sivasî Şerh-i Cezire-i Mesnevi (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)” başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir. Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹Dr. Öğretim Görevlisi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye Meslek Yüksek Okulu, faydin@osmaniye.edu.tr

Celeleddin Rumi's *Mesnevi-i Manevi*. Yusuf-ı Sineçak wrote a work called *Cezire-i Mesnevi* with selected couplets from *Mesnevi-i Manevi*. *Cezire-i Mesnevi* was loved and admired. For this reason, many commentaries have been written on this work. One of these commentaries is Abdülmecid Sivasî's work called *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*. When we examine the language of this work, 63 archaic words that are out of use today have been identified. The meanings of these words were determined and the words were presented to the reader in alphabetical order. Of the 63 identified archaic words, 29 are still being used in some regions today. With compilation dictionaries, these were determined and information was obtained in which regions they were used.

Keywords: Archaic, Şerh-i Cezire-i Mesnevi, Abdülmecid Sivasî, Commentary, Classical Turkish Literature

1. Giriş

Fransızca bir söz olan arkaik sözcüğünün anlamı Türkçe Sözlük'te: *1. Güzel sanatlarda klasik çağ öncesinden kalan. 2. Ed. Arkaizmle ilgili, eskimiş (söz veya eser). (Abdülmecid Sivasî, Türkçe Sözlük, 2012, s.121), Gramer Terimleri Sözlüğü'nde ise 'Bugün artık kullanılıştan düşmüş bulunan veya eski biçimi ile kullanılan kelime' (Korkmaz, 2010, s. 85) olarak verilmiştir. Bazı sözlüklerde bu sözcüğün karşılığı eskil olarak verilmektedir. Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nde eskil kelimesi 'Kullanımdan düşmüş, dilsel çevrimden çıkmış bulunan sözlüksel birim, sözdizimsel olgu' (Vardar, 2007, s. 93) olarak tanımlanmaktadır. Mehmet Hengirmen arkaik kelimesini sözlüğünde eski biçim olarak çevirerek 'Dilin zamana bağlı kurallarına uymayarak eskiliğini muhafaza eden biçim. Örneğin kaygı ve için kelimelerinin kaygu ve için biçiminde söylenmesi veya yazılması, eski biçim meydana getirir' (Hengirmen, 2009, ss. 157-158) şeklinde tanımlamış ve örneklendirmiştir. Yaşar Çağbayır bu kelimeyi; '1. Kendi döneminden daha eski devirlerin izlerini taşıma. 2. Eskileri taklit. 3. Çok eski bir dönemden kalmış olan şeyle ilgili; aşnılık. 4. ed. Bugün kullanımdan düşmüş olan kelimelerle yazma ve söyleme durumu. 5. Bir yapının kullanıldığı çağdan daha önceki bir döneme ait özellikler taşıma durumu' (Çağbayır, 2007, s. 293) olarak tanımlamaktadır. Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü'nde arkaik kelimesi şöyle tanımlanmıştır: 'Arkaizmle ilgili, eskimiş (söz veya eser)' (Abdülmecid Sivasî, Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü, 2015, s. 27). Engin Yılmaz, *Temel Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde arkaizm (eskicil) kelimesini şöyle tanımlar:*

"Bir dilin tarihî dönemlerinde kullanılmış ancak ölçünlü dilde veya geçerli olan zaman diliminde kullanım yaygınlığını ve sıklığını kaybetmiş, hemen hemen unutulmuş ses, yapı ve sözlüksel biçimlerinin tarihî dönemlerdeki formuna yakın bir şekilde kullanılmasına denir ve bu şekilde kullanılan dil birimlerine de eskicil (İng. archaic) denir" (Yılmaz, 2014, s. 44).

Ulaş Bingöl, *Eleştiri Terimleri Sözlüğü'nde* okuyucunun ilgisini çekebilecek ve varlığı tarihe karışan formların kullanımı şeklinde arkaizmi tanımlar (Bingöl, 2019, s. 114). Tüm bu tanımlamaları incelediğimizde hepsinin arkaik kelimesini eski döneme ait, eski sözcük, eskiden kullanılan ifadeler gibi sözlerle ifade ettiğini görmekteyiz. Bu sözcükler ya tamamen unutulmuş veya kısıtlı alanlarda yerel söyleyişler olarak yaşamaya devam etmektedirler.

On yedinci yüzyılın önemli isimlerinden biri olan Abdülmecid Sivasî, 1563-1639 yılları arasında yani 16. yüzyılın ikinci ve 17. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Yaşamı boyunca beş padişaha hizmet etmiştir. Aslen Zileli olmasına rağmen asıl şöhretini Sivas'ta kazanması nedeniyle Sivasî olarak anılmıştır. Babası ve amcaları Halvetî şeyhi olan Abdülmecid Sivasî, okuryazar, ilimle yoğrulmuş bir aile ortamında büyümüştür. Yedi yaşında hafız olan Abdülmecid Sivasî, Arapça ve Farsçayı küçük yaşta öğrenmiştir. Dini ilimler konusunda bilgisi ile takdir görmüştür (Gündoğdu, 2000, ss. 50-58). Otuz yaşına kadar zahiri ilimlerle meşgul olan Abdülmecid Sivasî, otuz yaşında tasavvufa intisap etmeye karar vermiştir. Amcası ve şeyhi olan Şemseddin Sivasî'nin halifelerinden biri olmuştur. Merzifon ve Zile'de görev yapmıştır. Dönemin padişahı olan III. Mehmet, Abdülmecid Sivasî'nin şöhretini duyarak kendi el yazısıyla ona bir hatt-ı hümayun yazarak onu İstanbul'a davet etmiş. İstanbul'a gelen Abdülmecid Sivasî, vaizlik ve şeyhliğe devam etmiştir. Böylece Halvetiliğin Şemsiyye kolunu İstanbul'a taşımıştır. İstanbul'da Ayasofya Camii vaizliği, Muhammed Ağa Tekkesi şeyhliği, Hüsam Bey Mescidi Minber vaizi ve Fatih Camii vaizliği gibi çeşitli görevlerde bulunmuştur. Döneminin önde gelen şeyhlerinden biri olan Abdülmecid Sivasî, İstanbul'da Sivâsiyye kolunun kurucusudur. Sivâsiyye,

Halvetiyye tarikatının dört kolundan biri olan Şemsiyye'den ortaya çıkmıştır. Bu kolun bilinen son şubesidir (Gündoğdu, 2000, ss. 125-132). Abdülmecid Sivasî'nin yaşamı boyunca padişahlarla yakın bir ilişkisi olmuştur. Öncelikle bir padişah tarafından özel olarak İstanbul'a bizzat davet edilmiştir. III. Mehmet vaaz vermekle görevlendirdiği Abdülmecid Sivasî'nin vaazlarını da dinlemek için katılmıştır. Sivasî, I. Ahmet döneminde de yönetimle olan ilişkisini devam ettirmiştir. Hatta isyanların bastırılışı konusunda padişaha tavsiyelerde bulunmuştur. IV. Murat döneminde padişahın onun verdiği sohbetlere katıldığı, ona hediyeler gönderdiği bilinmektedir. Fakat iktidar ile ne kadar sıcak ilişkileri olursa olsun o da yer yer cezaya uğramıştır. Biri Sivas'a diğeri Bursa'ya olmak üzere iki kez sürgün edilmiş fakat tekrar İstanbul'a çağırılmıştır. Yaşamı boyunca mücadele etmiştir. Kadızadeler-Sivasîler çatışmasının taraflarından biri olarak Abdülmecid Sivasî, tasavvufu savunduğu bu çatışmayı ilmî boyutta tutmuştur. Ne yazık ki onun ölümünden sonra bu çatışmalar fizikî müdahalelere dönüşmüştür (Aydın, 2019, s. 76).

Abdülmecid Sivasî; tasavvuf, tefsir, hadis, kelâm, akaid, Arapça ve Farsça sarf, nahiv bilgisi konularında yirmiden fazla eser hazırlamış bir âlimdir. Eserlerini Türkçe, Arapça ve Farsça olarak kaleme almıştır.

Şeyh Abdülmecid Sivasî, özellikle Mevlana'nın *Mesnevi-i Manevi* adlı eseri üzerine çok sayıda eser vermiştir. Bir şeyh, şair ve şarih olan Sivasî, *Mesnevi-i Manevi*'nin hem tamamına hem de bazı parçalarına şerhler yazmıştır. Yusuf-ı Sineçak'ın *Cezire-i Mesnevi* adlı eseri çok sevilmiş, birçok şarih tarafından şerh edilmiştir. Abdülmecid Sivasî de bu eser üzerine şerh yazan şarihlerden biridir. *Cezire-i Mesnevi* türü Mevlana'nın ünlü eseri *Mesnevi-i Manevi*'den bazı beyitlerin seçilmesiyle oluşturulan eserlerdir. Bu konuda en çok bilinen eser Yusuf-ı Sineçak'a aittir. Sineçak, *Mesnevi-i Manevi*'nin 6 cildinden toplam 366 beyit seçmiştir (Güleç, 2004, ss. 159-160). *Cezire-i Mesnevi* adlı bu eserin yazma sayısının fazlaca olmasından anladığımız üzere eser çok sevilmiştir. Eser üzerine şerhler de yazılmıştır. Bu konuda yazan şarihler yazım tarihine göre şöyle sıralanabilir: 1. İlmî Dede 2. Abdülmecid Sivasî 3. Abdullah Bosnevî 4. Cevrî 5. Şeyh Galip.

Bu şerhlerden ilki Mehmet İlmî Dede'ye aittir. Mevlevî Dedelerinden olan İlmî, Sineçak'ın eserini *Lemaât-ı Bahri'l-Manevî Şerh-i Cezîre-i Mesnevi* adlı eseriyle şerh etmiştir. 360 beyit şerh eden İlmî, beyitlerin anlamlarını özetleyerek vermiştir (Mengüç, 2005).

Abdülmecid Sivasî, kendinden önce *Cezîre-i Mesnevi* üzerine yapılan tek şerh olan İlmî'nin şerhini görmüştür. Abdülmecid Sivasî, *Şerh-i Cezîre-i Mesnevi* adlı eserinde İlmî'nin *Cezîre-i Mesnevi* üzerine yapmış olduğu bu şerhi yetersiz bulmaktadır. Doktora tez çalışmamıza konu edinilen Abdülmecid Sivasî'nin *Şerh-i Cezîre-i Mesnevi* adlı eseri 1602 yılında kaleme alınmıştır. Yedi nüshası tespit edilen eserin müellif hattına ulaşamamıştır. Bu nüshalardan üçü Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde (Abdülmecid Sivasî, S1, S2, S3), iki nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (Abdülmecid Sivasî, T, İÜ2), biri İzmir Milli Kütüphane'de (İ) ve bir diğeri ise Tire (İzmir) Necip Paşa Kütüphanesi'ndedir (Abdülmecid Sivasî, T). Nüshaların isimleri kütüphane kayıtlarında birbirlerini tutmayarak *Şerh-i Mesnevi* (Abdülmecid Sivasî, İ, İÜ2), *Şerh-i Müşkilât-ı Mesnevi* (Abdülmecid Sivasî, T, İÜ) ve *Şerh-i Cezîre-i Mesnevi* (Abdülmecid Sivasî, S1, S2, S3) şeklinde kaydedilmiştir. Abdülmecid Sivasî, İlmî'nin eseri yazarken kullandığı mecazlı ifadenin ve kısa açıklamaların yeterince anlaşılır olmadığını savunmaktadır. İlmî, beyitleri şerh ederken dil bilgisi konusunda bilgi vermekten kaçınmıştır. Fakat Abdülmecid Sivasî, seçilen kelimelerin mazi, muzari ve emir sığalarını göstermiştir (Aydın, 2019). Birçok kelimenin sözlük anlamlarını ve beyit içindeki bağlamsal anlamlarını da vermiştir. Farklı kullanımları olan kelimeleri örneklendirmiştir.

Abdülmecid Sivasî'nin eseri *Şerh-i Cezîre-i Mesnevi*'de kelimeler açıklanırken Türkçe karşılıkları verilerek, örneklendirilmiştir. Bu açıklamalar sırasında çok sayıda arkaik kelimeye yer verilmiştir. Bu kelimelerden bazıları günümüzde artık kullanımdan düşmüştür, bazıları ise yazı dilinden düşmüş olmasına rağmen kimi yörelerde hala yaşamaya devam etmektedir. Yöresel olarak yaşadığı tespit edilen bu kelimelerin yaşadığı yöreler derleme sözlükleri kullanılarak tespit edilmiş, kelimenin anlamından sonra parantez içerisinde okurla paylaşılmıştır. Tespit edilen arkaik kelimeler alfabetik sıralama ile okura sunulup, metinde nasıl kullanıldığı da örneklendirilmiştir. Bunlardan bazıları birden fazla kez karşımıza çıktığından bir sınırlandırma yapılarak her bir kelime için metinden bir örnek verilmiştir.

2. Şerh-i Cezire-i Mesnevi'de Arkaik Söz Varlığı

- **Aldamak:** Aldatmak, kandırmak, oyun etmek (Dilçin, 1983, s. 7). İncelediğimiz *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'de* bu kelime kandırmak anlamında 25 kez kullanılmıştır. Örneğin: '*Benim şeklim sizi aldamağa naklüm şarâbın için ben dünyadan nakl etmedün*' (Abdülmecid Sivasî, S1-27a) cümlesinde şarih, bedenim, şeklim sizi aldatmasın anlattıklarımın şarabını için, ben dünyadan bahsetmedim demektedir. Kelime kandırmak, oyun etmek anlamına uygun gelecek şekilde de kullanılmıştır. Metinde avcıların kuşları avlamak için seslerini taklit ederek onları kandırdıklarından bahsetmektedir: '*Anuniçün avcı sıklık avâzın getirür tâ aldaya kuşları*' (Abdülmecid Sivasî, S1-67b).
- **Artuk** (ardık, artık, artuğ): 1. Başka, gayri, maada. 2. Fazla, ziyâde. 3. Küsur, -den fazla. 4. Üstün. 5. Bir bütünün büyük bir kısmı (Dilçin, 1983, s. 14). Bu kelime eserde 16 kez fazla, ziyade anlamında kullanılmıştır: '*Zirâ Hazret-i 'Ali keremallâhu vechehu kesretde nush başa kakmakdur dedi. Fitnessi nef'inden artukdur*' (Abdülmecid Sivasî, S1-77b).
- **Assı:** 1. Fayda, kâr, kazanç, menfaat. 2. Faiz. (Dilçin, 1983, s. 14). Fayda. (Amasya, Beykoz - İstanbul) (Abdülmecid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1963, s. 12). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'de* bu kelime fayda anlamında kullanılmıştır: '*Cüziyyet-i zilletden kurtulup kül olasın ve illâ eczâ-yı kimyâ üstâd eliyle bişüp vücûd bakırıyla tekrar kaynayup nefd olmayınca ser-mâye-i ömrden assılı bâzâr muhâldür*' (Abdülmecid Sivasî, S1-60b).
- **Aşak (Aşah):** Alçak, aşağı (Dilçin, 1983, s. 15). Aşağı (Marabuz, Afşin -Maraş) (Abdülmecid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1963, 13). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'de* bu kelime aşağı anlamında kullanılmıştır: '*Lâkin zandan yukarı yakînden aşakı hükmi müfiddür didiler*' (Abdülmecid Sivasî, S1-18b).
- **Bekişmek:** Pekişmek, sertleşmek, katılaşmak, sıkışmak (Dilçin, 1983, s. 17). Pekişmek, sertleşmek, katılaşmak, sıkışmak (Eşme köyleri -Uşak, Yassıviran, Senirkent -Isparta, Burdur, Ekse, Bekilli, Çal -Denizli, Çorum, Amasya ve çevresi, Kızılca Artova, Zile-Tokat, Ordu ve köyleri, Trabzon ve çevresi, Sivas Afşar aşireti, Pınarbaşı- Kayseri, Niğde (Abdülmecid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1965, 15). İncelediğimiz eserde şarih bu kelimeyi pekişmek anlamında kullanmıştır. Bekiştir ve pek işdür şeklinde ard arda kullanarak kelime oyunu yapmaktadır: '*Bu evsâf-ı mezkûre ile muttasıf olanların her çekişinin sonı bekiştir. Lâkin câhile bu sıfatlar hayli sa'b maslahat ve pek işdür*' (Abdülmecid Sivasî, S1-76a).
- **Bıldır:** Geçen yıl, bir yıl önce (Dilçin, 1983, s. 31). Geçen yıl (Erzincan, Erzurum, Elâzığ, Edirne, Malatya ve Sivas). (Bir+yıldır) Geçen yıl (Aybastı-Ordu) (Aydın, 2002, s. 18). Abdülmecid Sivasî, bu kelimeyi şerhinde 5 kez kullanmıştır. Kelimenin anlamını da geçen yıl olarak açıklamıştır: '*Bıldır yanî geçen yıl dimekdür*' (Abdülmecid Sivasî, S1-48a).
- **Biliş:** 1. Bildik, tanıdık, dost, aşına. 2. Marifet (Dilçin, 1983:33). Eserde bu anlamda 3 kez karşımıza çıkmaktadır: '*Bu dünyâda hıdmet u zahmetle biliş olmayana iltifât ve i'tibâr itmezler*' (Abdülmecid Sivasî, S2-78a).
- **Boşanmak:** Boşalmak, boş kalmak (Dilçin, 1983, s. 17). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'de* iki kez boş kalmak anlamında kullanılan bu kelime her ikisinde de kuş mecazı ile beraber kullanılmıştır: '*Kafesi usanmak ve bülbül âşiyânına boşanmakdur*' (Abdülmecid Sivasî, S1-87a), '*Kafes kuşu gibi kafesin üşenmesine ve murg-ı ruhun boşanmasına çare ararlar*' (Abdülmecid Sivasî, S2-21b).
- **Börk:** Başa giyilen külah, kalpak gibi şeyler (Dilçin, 1983, s. 39). Bir çeşit şapka (Sivas) (Abdülmecid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1965, s. 32). Şerh sırasında külah kelimesini açıklayan Abdülmecid Sivasî, börk ve başa giyilecek nesne diyerek börkün anlamını da okura vermiş olmaktadır: '*Külâh börk ve takıyye ve mutlaka başa giyecek nesne*' (Abdülmecid Sivasî, S1-44a). Bir başka yerde börk kelimesini yine külah kelimesiyle art arda kullanmıştır: '*Pes mansıb-ı dünyâyçün kimse ile nizâ gerekmez ki mümin olan kardeşini bir külâh için 'adiv etmez. Husûsan başdan alınacak emanet börk ola*' (Abdülmecid Sivasî, S1-91a).
- **Buyurmak:** Söylemek. 1. -e, -i Bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını kesin olarak söylemek, emretmek. 2. -e, -i Söylemek, demek, düşüncesini bildirmek. 3. -e Gelmek, gitmek, geçmek, girmek. 4. -i Almak 5. yardımcı fiil Etmek, eylemek (Güncel Türkçe Sözlük, 2022), 1. Emretmek. 2. (Saygı gösterilen kimse) Söylemek, demek (Dilçin, 1983, s. 42). Bu söz eserde 381 kez emretmek, söylemek,

demek anlamında geçmektedir: ‘Sultan Mahmûd’a didiler kim Ayaz’ı bende-i sâfi vü sâdik buyururusunuz’ (Abdülmeccid Sivasî, S1-99a).

• **Çaluk** (Çalık): 1. Delice hareket eden. Delice. Haşarı. 2. Delilikten geriye kalan iz 3. Yüzünde yara izi bulunan 4. Kesik, kesilmiş (Dilçin, 1983:49). Kötürüm, inmeli, sakat (Çorum) (Abdülmeccid Sivasî, Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü,1965). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*’de bu kelimeye bir kez rastlanmıştır: ‘Eger çaluk ekin gibi süst olursan ve yatmağa meyl iderse sermâye ve dâne-i ta’âtin zâyî olur’ (Abdülmeccid Sivasî, S1-69a). Eğer kesilmiş ekin gibi tembelenirsen ve yatmaya meyledersen ibadetinin tanesini ve sermayeni kaybedersin anlamına gelen bu cümleye göre çaluk kelimesi kesilmiş manasında kullanılmıştır.

• **Depelemek**: Çiğnemek, ezmek, öldürmek (Dilçin, 1983, s. 64). Ezmek, hakından gelmek (Körküler Yalvaç -Isparta, Düzce, Bolu, Zile -Tokat, Niğde) (Abdülmeccid Sivasî, Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1969, 10). Yenmek, mağlup etmek, püskürtmek (Malatya) (Gülseren, 2000, s. 340). Ezmek, üstünden geçmek, yenmek (Adana, Osmaniye) (Yıldırım, 2006). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*’de bu kelime bir kez geçmektedir: ‘Küşten zamm-ı kâf-ı ‘Arabile depelemektür’ (Abdülmeccid Sivasî, S1-120b).

• **Depelenmek**: Öldürülmek (Dilçin, 1983, s. 64). Yuvarlanmak, debelenmek (Kangal ve köyleri-Sivas, İncekum, Silifke -İçel) (Abdülmeccid Sivasî, Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1969, 10). Eserde bu kelime 4 kez öldürülmek anlamında kullanılmıştır: ‘Ma’nâ sen korkutma depelenmekten meni ki men inleyici susuzsam kendü kanıma’ (Abdülmeccid Sivasî, S1-120b).

• **Depremek**: Hareket etmek, kıvıldamak (Dilçin, 1983, s. 64). Günümüzde kullanılan deprem kelimesinin kökeninin depremek eylemi olması olasıdır. Derleme Sözlüğü’nde depretmek sözcüğüyle debretmek şeklinde ele alınmıştır (Simav –Kütahya, Niğde, Konya, Şuhut –Afyon, Giresun) (Abdülmeccid Sivasî, Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1969, 10). Bu kelime *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*’de kıvıldamak anlamıyla kullanılmıştır: ‘Anlarla zarîfâne depreniüp...’ (Abdülmeccid Sivasî, S1-121b).

• **Devek (Degek)**: Asma filizi, asma kütüğü, asma dalı (Dilçin, 1983, s. 62). Asma kütüğü, üzüm salkımı (Bursa Hacıkadı, Devrek-Zonguldak, Çankırı, Osmancık-Çorum, Sinop, Zana-Amasya, Zile, Kızılköy -Tokat, Koyunbaba Kalecik -Ankara) (Abdülmeccid Sivasî, Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1969, s. 12). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*’de şarih kendine ait bir beyit paylaşarak daha asma kütüğü yaratılmadan önce sarhoş olduğunu söyler:

‘Nûş kıldum nâm-ı mahbûbile hamr-ı bî-humâr

Yaradılmadın devek serhoş idüm bî-karâr’ (Abdülmeccid Sivasî, S1-35b).

• **Dirgürmek**: Diriltmek, ihya etmek (Dilçin, 1983, s. 69). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*’de bu kelime iki kez verilen anlamlara uygun olarak kullanılmıştır: ‘Nefsini seyf-i ‘aşkile mürde kılup ruhunu dirgüre’ (Abdülmeccid Sivasî, S1-51b).

• **Döymek**: Tahammül etmek, dayanmak (Dilçin, 1983, s. 73). Sabretmek, tahammül etmek, dayanmak (Çorum, Bor -Niğde, Yozgat çevresi, Konya) (Abdülmeccid Sivasî, Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1969, s. 14). Eserde bu anlamlara uygun olarak 6 kez kullanılmıştır: ‘Yıkıl turma bize görünme bu yoluñ cefâsı çokdur döyemezsin diyü bahâne uydururlar’ (Abdülmeccid Sivasî, S1-56a).

• **Dükeli**: Hep, hepsi, cümle, bütün, herkes (Dilçin, 1983, s. 74). Mertol Tulum, *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı* adlı eserinde bu kelimeyi ‘bütün, kamu, hep, hepsi, bitevi, cümle’ anlamlarıyla vermektedir (Abdülmeccid Sivasî, Tulum 2011, s. 623). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*’de herkes, hepimiz anlamında kullanılmıştır: ‘Biz dükeli murg-âblarız ve hakikat bahrının gavvâslarıyuz’ (Abdülmeccid Sivasî, S1-26a).

• **Dürüşmek**: 1. Çalışmak, ikdam etmek, sebat etmek, say etmek. 2. Karşı karşıya gelmek, muhasamaya girişmek, çarpışmak, mücadele etmek (Dilçin, 1983, s. 75). Çalışmak, devamlı meşgul olmak (Bergama -İzmir, Ürgüp, -Nevşehir) (Abdülmeccid Sivasî, Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1969, s. 15). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*’de bu kelime üç kez kullanılmıştır. Kullanıldıkları bağlamlara baktığımızda ikisinde çalışmak anlamında kullanılırken bir cümlede sebat etmek anlamında kullanılmıştır: ‘Ya’nî riyâzet ile kazandığı sırrın her birin sadrı sandukında saklayup sırr-ı âher kazanmağa dürüşe’ (Abdülmeccid Sivasî, S3-43b). Yani riyâzet ile kazandığın sırrın her bir parçasını

sandığında saklayıp, diğer sırrı kazanmak için çabalaya. Namaz da sebat et demek için de dürüşmek kelimesini kullanır: *'Âmil olup zârlukla namaza dürüş'* (Abdülmecid Sivasî, S1-56a).

• **Eyitmek:** Söylemek, demek, anlatmak (Dilçin, 1983: 87). Cevap vermek (Balıkesir-Sabanözü, Polatlı -Ankara), İştirmek, duyurmak (Mustafa Kemal Paşa -Bursa) (Abdülmecid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1972: 86). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de söylemek anlamında 25 kez kullanılmıştır: *'ashâb eyitdiler mevât nice işidir ve nice söyler?'* (Abdülmecid Sivasî, S1-16a).

• **Eyü (Eygü, eyü, iyü):** İyi (Dilçin, 1983: 87). Derleme sözlüklerinde bu söze rastlanmamıştır. *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de iyi anlamında 25 kez kullanılmıştır: *'Yaramaz hâllü ve eyü hâllülerle hem-nişin ve musâhib oldum'* (Abdülmecid Sivasî, S1-11a).

• **Göyünmek:** Yanmak (Dilçin, 1983: 99). Yanacak derecede ısınmak, hafif sararmak (Isparta, Narlıdere -İzmir, Kütahya, Malatya, Pınarbaşı ve köyleri -Kayseri, Karaisalı -Adana, Anamur, Uzuncaburç, Silifke -İçel) (Abdülmecid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1973: 102). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de yanmak anlamında kullanılmıştır: *'Yan ve göyün demektir'* (Abdülmecid Sivasî, S2-31a).

• **Gözsüz:** Kör (Dilçin, 1983, s. 101). Köstebek (Eğnir, Arapkir-Malatya, Erzincan, Zıvarık -Konya) (Abdülmecid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1973: 108). İncelediğimiz metinde görme engelli anlamında kullanılmıştır: *'Kûrân cem'idür gözsüzler ma'nâsına'* (Abdülmecid Sivasî, S1-72a).

• **Hele:** 1. Bir kimse veya şey diğer kimse veya şeylerin içinde ayrıca belirtilmek istendiği zaman bunu ifade eden kelimenin başına veya sonuna getirilir, özellikle, bilhassa, bâhusus, her şeyden önce. 2. Nihâyet, sonunda, âkıbet (Ayverdi, 2006, s. 1256). Abdülmecid Sivasî ilk anlamına uygun olarak kullanmıştır: *'Husûsan cû'da yüz nef'-i âher de vardur. Ya'nî cû' hastalık da virürse hele pâkce hastalıkdur'* (Abdülmecid Sivasî, S1-108a).

• **İrgürmek:** İletmek, eriştirmek (Gülmez ve Direkçi, 2017, s. 14). Eserde verilen anlamlara uygun olarak 6 kez kullanılmıştır: *'Seni menzile irgüreyin diyü 'akluñ uğurlayup (12) düruğla seni râh-ı Hakdan aparup memkûr u güm-râh iderler'* (Abdülmecid Sivasî, S1-58b).

• **Kaçan:** Ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman, vakta ki, nasıl, ne suretle, ne vakit (Dilçin, 1983, s. 121). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de bu söz 29 kez kullanılmıştır: *'Kaçan kapumdan nâ-mahrem gele perdede gizlenür'* (Abdülmecid Sivasî, S1-24a).

• **Kakımak:** 1. Öfkelenmek, kızmak. 2. İtiraz etmek, karşı gelmek. 3. Azarlamak, tekdir etmek (Dilçin, 1983, s. 122). Öfkelenmek, darılmak, kızmak (Isparta, Balıkesir, Lapseki-Çanakkale, İzmit, Kocaeli, İstanbul, Çorum, Niksar -Tokat, Bayadı-Ordu, Maraş, Konya, Kozan-Misis -Adana, Akseki -Antalya, Edirne) (Abdülmecid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1975, s. 15). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de öfkelenmek anlamına uygun gelecek şekilde kullanılmıştır: *'Ya'nî âdem Tenri yapusıdır. Yıkan mel'ündür. Rahmetden ırakdur. Kıyâs eyle senün evün yıksalar ne mertebe kakırsın'* (Abdülmecid Sivasî, S1-97b).

• **Kanda:** Nerede, nereye (Dilçin, 1983, s. 124). Bu sözcük metinde 16 kez nerede anlamında kullanılmıştır: *'Pes kanda vusul-i makâm-ı vilayet ve kanda îsâl dahi 'âlem-i gayb-ı cinne girüp şeytânı görmeyenler'* (Abdülmecid Sivasî, S1-66a).

• **Kanı:** hani, nerede (Dilçin, 1983, s. 124). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de bu anlamlarına uygun şekilde kullanılmıştır. *'Kanı tabakdaki ol iyilüğün ve güzelliğün ve kokun kanı?'* (Abdülmecid Sivasî, S1-84b).

• **Karañu:** Karanlık (Dilçin, 1983, s. 127). Kelime bu anlamda eserde 5 kez kullanılmıştır. Karanlık (Zile -Tokat) (Abdülmecid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1975, s. 23). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de karanlık anlamında kullanılmıştır: *'Güneş tolanmakla fenâ bulmaz ancak âfâk karanu olur'* (Abdülmecid Sivasî, S1-15b).

• **Katı:** 1. Çok, çok fazla, pek şiddetli, iyice, sıkı, sıkı sıkı, gayet 2. Ağır, acı 3. Haşin, şiddetli, sert (Dilçin, 1983, s. 129). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de sert anlamında kullanılmıştır: *'İksir-misâli katı gönlüñi mumdan dahi nerm ider gevher ider'* (Abdülmecid Sivasî, S1-63a).

• **Kendüzi (Gendüzü, kendi özi, kendözi, kendözü, kendü özi, kendüzü):** Kendisi, zatı, şahsı, nefsi (Dilçin, 1983, s. 146). Eserde kendisi anlamına gelecek şekilde 9 kez kullanılmıştır: *'Ma'nâ miskîn âdemi kendüzin anlamadı ziyâdelük cânibinden gelüp noksana düşdi'* (Abdülmecid Sivasî, S1-39a).

• **Kırmızı:** Günümüzde kırmızı, al renk adı olarak kullanılmaktadır. Fakat arkaik bir kelime olarak kırmızı altın, altın para anlamında bugün bazı yörelerimizde yaşamaktadır (Çayağzı -Şavşat -Artvin),

(Abdülmeccid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1975, s. 31). Abdülmeccid Sivasî kırmızı (kırmızı) kelimesini altın para anlamında kullanmıştır: '*Meselâ sabiye pederinden bin kırmızı mirâs düşse fisk u fücûra ve gerekmeze isrâf etse 'âkıbet müflis olur*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-44a).

• **Kiçi:** Küçük (Dilçin, 1983, s. 140). Küçük, ufak (İzmir, İnebolu -Bursa, Trabzon, Ankara) (Abdülmeccid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1975, s. 153). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*'de ulu (büyük) kelimesinin zıttı olarak küçük anlamında kullanılmıştır: '*Hükemâ dahi ulu şehrlerde turun 'aklunuz arta didi, kiçi kasabalarda dahi turman 'aklunuz nâkis olur*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-64b).

• **Kimesne:** Kimse (Dilçin, 1983, s. 152). Eserde kimse anlamına gelecek şekilde 3 kez kullanılmıştır: '*İtibârıyla andan ulu ve kudretlü kimesne bulunmaz ki 'aciz yine 'âcizüdüdür. Kudret yine kâdirüdüdür*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-111b).

• **Nice:** 1. Nasıl. 2. Çok, birçok, hayli. 3. Çok kez. 4. Ne. 5. Ne zaman. 6. Kaç, ne kadar. 7. Hangi 8. Ne kadar, ne derece. 9. Ne vakte kadar (Dilçin, 1983, s. 157). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*'de bu kelime verilen tüm anlamlara uygun örneklerle doludur. Metinde 101 kez bu kelime kullanılmıştır: '*Ya'ni dahi emareden levvâmeye varmayanlar nice nefis-i kâmilelik davasın ider arada beş menzil dahi variken ki ehle ma'lûmdur*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-66a).

• **Öründilemek:** Tarama sözlüklerinde bulamadığımız kelime bazı yörelerimizde seçmek, beğenmek anlamında kullanılmaktadır (Kızılcahamam- Ankara) (Abdülmeccid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzında Derleme Sözlüğü, 1975, s. 163). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*'de seçmek anlamında kullanılmıştır: '*Ma'nâ çün pîr öründiledün nâzik gönüllü olma süst ü ağır olup şu toprak gibi dökülücü ve tağılıcı olma*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-69a).

• **Sepilmek:** Serpilmek (Dilçin, 1983, s. 184). Serpilmek (Koyundere, Ahıska -Kars) (Abdülmeccid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1978, s. 33). Abdülmeccid Sivasî de şerhinde bu kelimeyi serpilmiş anlamında kullanmaktadır: '*Dediler ki dervişlik elenmiş ve cüz'î su sepilmiş hâkdür*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-30a).

• **Sınuk (Sınık)** (Abdülmeccid Sivasî, S1-50b): 1. (sıfat, halk ağzında) Kırık, çıkık. 2. (sıfat, halk ağzında) Yenilmiş, bozguna uğramış (Güncel Türkçe Sözlük, 2022). 1. Kırık. 2. Mağlup, bozguna uğramış (Dilçin, 1983, s. 186). Sersem, budala (Çakır -Afyon-Kütahya), Kırık, çıkık (Bursa, Ezine -Amasya, Şebinkarahisar -Giresun, Iğdır, Kars, Kemah -Erzincan, Van, Silvan -Diyarbakır, Urfa, Gaziantep, Maraş, Çiçekdağı -Kırşehir, Niğde, Konya, Antalya) (Abdülmeccid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1978, s. 45). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*'de kırık anlamında kullanılmıştır: '*Ammâ kalbi sınıklara ve giryânlara mezbûldür*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-50b).

• **Sövelmek (söğelmek):** Sivrilme, sipsivri meydana durmak (Dilçin, 1983, s. 191). 1. Ayakta durmak, dikilmek (Dinar -Afyon, Salda -Yeşilova -Burdur, Seyit -Çal, Çöplü-Çivril -Denizli, Bozdoğan -Aydın, Tire -İzmir, Eskişehir, Alaçam, Gerze -Sinop, Çarşamba -Samsun, Merzifon -Amasya, Kızılcahamam-Reşadiye -Tokat, Ulubey -Ordu), 2. Boynunu ileri uzatmak. (Kula -Manisa), 3. Zayıflamak, uzamak (Bozdoğan -Aydın, İğneciler -Bolu) (Abdülmeccid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1978, s. 68). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*'de sipsivri meydana durmak, ayakta durmak anlamlarına uygun gelecek şekilde kullanılmıştır: '*Kılavuz böyle olunca ardına düşen n'olur ve mezbûr müteşeyyih-i za'if kendüni âli görüp üzerine düşmeyen tâc u hırka ile oyuk gibi sövelüp esrâr-ı gururla hayrân ve şarâb-ı mekrle mashara-ı şeytân u sekran olur*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-65a).

• **Söyebilmek (Sövebilmek):** 1. -e Sövmeye ihtimali veya imkânı bulunmak. 2. -e Sövmeye becerisi bulunmak (Güncel Türkçe Sözlük, 2022). Aşağılayıcı söz söylemek, sövmek anlamında *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*'de 1 kez karşımıza çıkar: '*Bir gün mevte sesi batarsa söyebilüp hakikate ulaşmadığı için hayrla halk dilinde mezkûr ve zinde nâm olmaz*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-32b).

• **Söyünmek:** Sönmek, parlaklığı gitmek (Dilçin, 1983, s. 192). Derleme Sözlüğünde, sönmek anlamıyla görülmektedir (Abdülmeccid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1978, s. 72). Bugün için, İmamuşağı, Silifke -İçel'de kullanımına rastlanmaktadır. *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*'de 7 kez sönmek anlamında kullanılmıştır: '*Nûr-ı himmetile anun nârını söyündürüp dîvini yakarlar*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-65b).

• **Suvarmak:** Sulamak, su vermek (Dilçin, 1983, s. 192). Hayvana su vermek, su içirmek (Güncel Türkçe Sözlük, 2022). Abdülmeccid Sivasî sulamak anlamında eserinde bu kelimeyi bir kez kullanmıştır:

'Şeri'ât kökünü gönül bağına muhkem dikegör ve âb-ı tevhîdle suvarmasında süst ü battâl olma' (Abdülmeccid Sivasî, S1-46a).

- **Şol:** Şu, o (Dilçin, 1983, s. 197). Şu (çok seyrek olarak) (Erzurum) (Gemalmaz, 1995, 3. Cilt). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'de* bu sözcük 14 kez kullanılmıştır: '*Şol mürid-i kâmillerdür ki ney gibi tûl u dirâz u sağ u sola meylden kesilüp...*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-7a).
- **Tabanca:** Tokat, şamar, sille (Dilçin, 1983, s. 200). 1. Kısa, hafif, cepte veya belde taşınan ateşli silah. 2. (isim) Boyacılıkta kullanılan, basınçlı hava yardımıyla boya püskürtmeye yarayan araç (Güncel Türkçe Sözlük, 2022). Tokat, şamar (Abdülmeccid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1978, s. 103). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'de* tokat anlamında 4 kez kullanılmıştır: '*Herkese yüzüne göre tabanca ururlar*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-75a).
- **Tağuk** (dağuk): Dağınık, perişan (Dilçin, 1983, s. 201). Abdülmeccid Sivasî şerhinde bu anlamlara uygun olacak şekilde kullanmıştır: '*Manâ cânlar güneşi tağuk oldu*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-36b).
- **Tamu:** (İsim, eskimiş, din bilgisi, Soğdca) Cehennem (Güncel Türkçe Sözlük, 2022). Cehennem (Dilçin, 1983, 201). Cehennem (Bornova -İzmir, Manisa, Alanos -Samsun, Ezinepazarı -Amasya, Trabzon, Erciş -Van, Üçem, Balâ -Ankara, Ürgüp-Nevşehir, Tarsus-İçel) (Abdülmeccid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1978, s. 104). Bu kelime *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'de* cehennem anlamında kullanılmıştır: '*İllâ meşhurdur ki koltuki sovmuş süfî yedi tamu kızdıramaz*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-23b).
- **Tengri:** Tanrı (Dilçin, 1983, s. 202). Eski Türkçeye ait bu sözcüğe *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'de* bir kez rastlanmıştır: '*Bu dahi bir amel-i sâlihdür ki Tengri düşmenine güle bakmak ma'siyyetdür*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-98a).
- **Tekyelenmek:** Dayanmak, yaslanmak, ittikâ etmek (Dilçin, 1983, s. 206). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'de* şarih yer yer kendi şiirlerine yer vermiştir. Bu şiirlerinden birinde dayanmak anlamına gelecek şekilde Tekyelenmek kelimesini kullanmıştır:

*İki elif bu sıra iki imâd
Ana nebî tekyelenüp buldı ad
Biri ezel biri ebed elfidür
Biri yüzi biri anun zülfidür*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-134a).

- **Uğru:** (İsim, eskimiş) Hırsız (Güncel Türkçe Sözlük, 2022). Hırsız (Dilçin, 1983, s. 217). Derleme sözlüğünde hırsız anlamının yanında yol kesen anlamına da yer verilmiştir (Abdülmeccid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1979, s. 3). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'de* hırsız anlamında kullanılmıştır: '*İmdi 'uzlet ve str-i hâl etmeyenün uğrusı çok olur*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-98b).
- **Uvak:** Ufak, küçük, kırıntı (Dilçin, 1983, s. 223). Ufak (Abdülmeccid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, C. 11, 1979, s. 225). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'de* bu kelime bu anlamlarına uygun kullanılmıştır: '*Nimetullâh eydür mürde-rîk uvak kum dimekdür*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-94b).
- **Uvanmak:** Ufanmak, kırılmak, parçalanmak (Dilçin, 1983, s. 223). Abdülmeccid Sivasî, ufanmak anlamında kullanmıştır: '*Anun kemiği beter uvansa gerek*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-95b).
- **Yaraklamak:** Hazırlamak, teçhiz etmek, silahlandırmak (Dilçin, 1983, s. 235). Derleme sözlüklerinde rastlanmayan söz günümüzde kullanımdan düşmüştür. *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'de* hazırlamak anlamında kullanılmıştır: '*Ussuz gelüp âkil oldu ve âdemün kemâli ne iledür ve tam'amunun faidesi nedür ve neye geldi ve niçün geldi ve kanda gider ve gerü geldiği cihana yüz aklığı ile varmağa ne gerek yaraklana*' (Abdülmeccid Sivasî, S3-49b).
- **Yaraklu:** Mücehhez, silahlı, hazırlıklı, hazır (Dilçin, 1983, s. 235). Yararlı (Yazıcı, Kıbrısçık -Bolu) (Abdülmeccid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1979, s. 17). Abdülmeccid Sivasî bu kelimeyi hazırlıklı, silahlı anlamlarına uygun şekilde kullanmıştır: '*Ammâ 'avâma bir kerre ulaşınca imânın alıncaya dek sa'y ider meğer cemâ'at-ı müslimîn ve rüfekâ tarik-i Hak'da yaraklu kavî reh-nümâ vü hem-râhı ola*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-80b).
- **Yarlıgamak:** (-i, din bilgisi Tanrı) Birinin suçunu bağışlamak, mağfiret etmek (Güncel Türkçe Sözlük, 2022). Affetmek, mağfiret etmek, suç bağışlamak (Dilçin, 1983, s. 19). *Şerh-i Cezire-i*

Mesnevi'de Allah'ın tövbe edenleri affedeceği anlatılırken kullanılmıştır: 'Geçen suçların tevbe ile yarlıgayup eyelüğe döner' (Abdülmeccid Sivasî, S1-49a).

- **Yayaklamak:** Yürüyerek giden, yaya, bineksiz (Dilçin, 1983, s. 240). Derleme sözlüklerinde rastlayamadığımız kelime bugün kullanımdan düşmüştür. Abdülmeccid Sivasî yaya anlamında kullanmıştır: '*Geh atlu yayaklamakla basîr iken a'mâ olmaz ve kâtib iken debbâğ olmaz*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-16b).
- **Yedilmek:** (nesnesiz, halk ağzında) Yedeğe alınarak götürülmek (Güncel Türkçe Sözlük, 2022). Yedekte götürülmek, birinin kılavuzluğunda gitmek (Dilçin, 1983, s. 257). Şerh-i Cezire-i Mesnevi'de bu kelime tutup götürmek anlamında kullanılmıştır: '*Fil kıl ile yedilmez*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-126b).
- **Yeğ (Yiğ):** (sıfat) Bir başkasından daha çok beğenilip tercih edilen, üstün görülen, müreccah (Güncel Türkçe Sözlük, 2022). 1. Daha iyi, üstün, efdal. 2. Kuvvetli, yeğin (Dilçin, 1983, s. 257). Bu sözcük eserde daha iyi anlamında 7 kez geçmektedir: '*Ya'nî şöret bir muhkem bağdur ki demir zencîrden yeğdür*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-95a).
- **Yigrek (Yeğrek):** Daha iyi, üstün, tercih edilir (Dilçin, 1983, s. 245). Üstün (Çorum) (Abdülmeccid Sivasî, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1979, s. 37). Eserde daha üstün, daha iyi anlamında kullanılmıştır: '*Şehler gölgesin iste her dem 'acele eyle tâ ol sâye ile âfitâbdan yigrek olasin*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-59a).
- **Yorga:** (isim) Biniciyi sarsmayan at yürüyüşlerinden biri (Güncel Türkçe Sözlük, 2022). Rahvan (Dilçin, 1983, s. 250). Atın yürüyüş şekillerinden biri olan rahvan anlamında 1 kez kullanılmıştır: '*Ya'nî fenâ yorgasına ve yokluk yügrüğine bin ki eyle çâbükdür ki seni bir demde bekâ mülküne ve 'izzet varluğına ulaşdurur*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-101b).
- **Yunmak:** Yıkanmak (Dilçin, 1983, s. 265). Şerh-i Cezire-i Mesnevi'de yıkanmak, temizlenmek anlamında 23 kez kullanılmıştır: '*Âb-ı tevbe ile yunup*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-48b).
- **Yücerrek:** Daha yüce, çok yüce (Dilçin, 1983, s. 253). Eserde 2 kez geçmektedir: '*Ma'nâ ol ki gönül ki göklerden dahi yücerrekdür*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-31b).
- **Yügrüg:** 1. Yürük, hızlı giden, çok koşan, işlek. 2. Yürürlük, hızlı gitme (Dilçin, 1983, s. 253). Eserde hızlı giden at anlamında kullanılmıştır: '*Ya'nî fenâ yorgasına ve yokluk yügrüğine bin ki eyle çâbükdür ki seni bir demde bekâ mülküne ve 'izzet varluğına ulaşdurur*' (Abdülmeccid Sivasî, S1-101b).

3. Sonuç

Dil zaman içerisinde değişen canlı bir varlıktır. Kültürün değişimi dildeki değişimleri de etkiler. Bu açıdan dil, tarihi üzerinde taşır. Kelimelerin de bir tarihi vardır. Türk dilinin eski dönemlerine ait olup bugün yazı dilinden düşmüş olan arkaik kelimelerin tespiti, dilimizin tarihî gelişim sürecini belirlemede büyük rol oynar. Bu kelimelerin tespitinde o dönemlere ait eserlerin incelenmesi çok önemlidir.

İncelemiş olduğumuz Abdülmeccid Sivasî tarafından kaleme alınan *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*'de 63 arkaik sözcük tespit edilmiştir. Çeşitli sözlüklerden bu kelimelerin anlamları araştırılmıştır. Derleme sözlüklerine göre tespit edilen 63 arkaik sözcüğün 29 tanesi bazı yörelerde kullanılmaya devam edilmektedir. Bu durum yazı dilinden düşmüş bu kelimelerin sınırlı bölgelerde de olsa ağızlarda yaşamaya devam ettiğini göstermektedir. Tespit edilen arkaik kelimelerin yaşadığı yörelere göre dağılımına bakıldığında 43 il arasında kelime katkısı bakımından büyük farklar yoktur. Özellikle İç Anadolu bölgesi (Sivas, Ankara, Tokat vb.) illerde bu kelimelerin yaşamaya devam ettiği tespit edilmiştir. Abdülmeccid Sivasî'nin Tokat'ın Zile ilçesinde dünyaya gelmesi, Sivas'ta uzun yıllar yaşaması gibi nedenlerle bu bölgelerde yaşamakta olan kelimeleri biliyor olması muhtemeldir.

Abdülmeccid Sivasî, *Şerh-i Cezire-i Mesnevi* adlı eserini kaleme alırken dönemin dil özelliklerini de eserine yansıtmıştır. Eski eserleri incelenirken o dönemin kültür ve edebiyatı hakkında bilgi edinilebildiği gibi dil özellikleri konusunda da malumata ulaşılır. Abdülmeccid Sivasî'nin bu eseri de on yedinci yüzyılda kullanılan arkaik Türkçe kelimeler konusunda okura bilgi vermektedir. Kısacası bir metni açıklamak amacıyla kaleme alınan şerh metinleri aynı zamanda kullandığı dil konusunda da

ipuçları taşır. Bu eserler üzerine yapılabilecek karşılaştırmalı çalışmalar kelimelerin tarihî gelişim sürecine ışık tutacaktır.

4. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

5. Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

6. Katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Aydın, F. (2019). *Abdülmecid Sivasî Şerh-i Cezire-i Mesnevi (İnceleme-karşılaştırmalı metin)*. (Tez No. 586895) [Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.
- Aydın, M. (2002). *Aybastı Ağzı inceleme-metin-sözlük*. 2. Baskı, TDK Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2006). *Asırlar boyu tarihi seyri içinde misalli büyük Türkçe sözlük* (Cilt 2). 2. Baskı, Kubbealtı Neşriyat.
- Bingöl, U. (2019). *Eleştiri terimleri sözlüğü*. 1. Baskı, Akademik Kitaplar Yayınevi.
- Çağbayır, Y. (2007). *Türkçe sözlük* (1. Baskı), Ötüken Yayınları.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni tarama sözlüğü* 81. Baskı, TDK Yayınları.
- Gemalmaz, E. (1995). *Erzurum ili ağızları inceleme-metinler-sözlük ve dizinler* (1. Baskı), TDK Yayınları.
- Güleç, İ. (2004). Türk edebiyatında Cezire-i Mesnevî Şerhleri. *Osmanlı Araştırmaları: The Journal of Ottoman Studies*, S(XXIV), 19-28.
- Gülmez, M., & Direkçi, B. (2017). Muhibbî Dîvânı'nda Eski Anadolu Türkçesi unsurları. *Mediterranean Journal of Humanities*, VII(2), 272-291.

- Gülseren, C. (2000). *Malatya ili ağızları, inceleme-metinler-sözlük ve dizinler*. 1. Baskı, TDK Yayınları.
- Güncel Türkçe Sözlük. (2022). Buyurmak. İçinde *Türk Dil Kurumu sözlükleri*. 10 Mayıs 2022 tarihinde www.sozluk.gov.tr adresinden alındı.
- Güncel Türkçe Sözlük. (2022). Sınuk. İçinde *Türk Dil Kurumu sözlükleri*. 11 Mayıs 2022 tarihinde www.sozluk.gov.tr adresinden alındı.
- Güncel Türkçe Sözlük. (2022). Söyebilmek. İçinde *Türk Dil Kurumu sözlükleri*. 11 Mayıs 2022 tarihinde www.sozluk.gov.tr adresinden alındı.
- Güncel Türkçe Sözlük. (2022). Suvarmak. İçinde *Türk Dil Kurumu sözlükleri*. 11 Mayıs 2022 tarihinde www.sozluk.gov.tr adresinden alındı.
- Güncel Türkçe Sözlük. (2022). Tamu. İçinde *Türk Dil Kurumu sözlükleri*. 11 Mayıs 2022 tarihinde www.sozluk.gov.tr adresinden alındı.
- Güncel Türkçe Sözlük. (2022). Uğru. İçinde *Türk Dil Kurumu sözlükleri*. 11 Mayıs 2022 tarihinde www.sozluk.gov.tr adresinden alındı.
- Güncel Türkçe Sözlük. (2022). Yarlıgamak. İçinde *Türk Dil Kurumu sözlükleri*. 11 Mayıs 2022 tarihinde www.sozluk.gov.tr adresinden alındı.
- Güncel Türkçe Sözlük. (2022). Yedilmek. İçinde *Türk Dil Kurumu sözlükleri*. 11 Mayıs 2022 tarihinde www.sozluk.gov.tr adresinden alındı.
- Güncel Türkçe Sözlük. (2022). Yeğ. İçinde *Türk Dil Kurumu sözlükleri*. 11 Mayıs 2022 tarihinde www.sozluk.gov.tr adresinden alındı.
- Güncel Türkçe Sözlük. (2022). Yorga. İçinde *Türk Dil Kurumu sözlükleri*. 11 Mayıs 2022 tarihinde www.sozluk.gov.tr adresinden alındı.
- Gündoğdu, C. (2000). *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid Sivasî hayatı ve eserleri ve tasavvufî görüşleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hengirmen, M. (2009). *Dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlüğü* (3. Baskı), Engin Yayınları.
- İ: Abd el-Mecîd Ahmed Sivâsî. (1637). *Şerh-i Mesnevî*. Yazma eserler (Kayıt No. 657). İzmir Milli Kütüphanesi.
- İÜ: Abdülmecid Sivasî. (1707). *Şerh-i Müşkilat-ı Mesnevi*. Türkçe Yazmaları (Kayıt No. 194). İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi.
- İÜ2: Abdülmecid Sivasî. (1638). *Şerh-i Mesnevî*. Türkçe Yazmaları (Kayıt No. 196). İstanbul Üniversitesi.
- Korkmaz, Z. (2010). *Gramer terimleri sözlüğü*. 2. Baskı, TDK Yayınları.

Mengüç, H. T. (2005). *İlmi Dede'nin Cezire-i Mesnevi Şerhi*. (Tez No. 221323) [Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.

S1: Abdülmecid Sivasî. (1602). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*. Hacı Mahmud Efendi koleksiyonu (Kayıt No. 2453). Süleymaniye Kütüphanesi.

S2: Abdülmecid Sivasî. (t.y.). Abdülmecid Sivasî. *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*. Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu (Kayıt No. 2527/2). Süleymaniye Kütüphanesi.

S3: Abdülmecid Sivasî. (t.y.). Abdülmecid Sivasî. *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*. Kasidecizâde Koleksiyonu (Kayıt No. 327). Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Eser.

T: Abdülmecid Sivasî. (t.y.). Abdülmecid Sivasî. *Şerh-i Müşkilat-ı Mesnevi*. (Kayıt No. 312). Yazma eser. Tire Necip Paşa Kütüphanesi

Tulum, M. (2011). *17. yüzyıl Türkçesi ve söz varlığı*. 1. Baskı, TDK Yayınları.

Türkçe Sözlük. Arkaik. *TDK Türkçe sözlüğünde* (11. Baskı, s. 121).

Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü. (2015). Arkaik. *Türkçede batı kökenli kelimeler sözlüğünde* (11. Baskı, s.25).

Türkiye'de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1963). Assı. *TDK Türkiye'de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 1, s. 12).

Türkiye'de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1963). Aşak. *TDK Türkiye'de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 1, s. 13).

Türkiye'de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1965). Bekişmek. *TDK Türkiye'de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 2, s. 15).

Türkiye'de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1965). Börk. *TDK Türkiye'de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 2, s. 32).

Türkiye'de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1969). Depelemek. *TDK Türkiye'de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 4, s. 10).

Türkiye'de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1969). Depelenmek. *TDK Türkiye'de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 4, s. 10).

Türkiye'de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1969). Depremek. *TDK Türkiye'de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 4, s. 10).

Türkiye'de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1969). Devek. *TDK Türkiye'de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 4, s. 12).

- Türkiye’de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1969). Döymek. *TDK Türkiye’de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 4, s. 14).
- Türkiye’de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1969). Dürüşmek. *TDK Türkiye’de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 4, s. 15).
- Türkiye’de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1972). Eyitmek. *TDK Türkiye’de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 5, s. 86).
- Türkiye’de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1973). Göyünmek. *TDK Türkiye’de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 6, s. 102).
- Türkiye’de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1973). Gözsüz. *TDK Türkiye’de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 6, s. 108).
- Türkiye’de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1975). Kakımak. *TDK Türkiye’de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (Cilt 8, 1. Baskı, s. 15).
- Türkiye’de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1975). Karanu. *TDK Türkiye’de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 8, s. 23).
- Türkiye’de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1975). Kırmızı. *TDK Türkiye’de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 8, s. 31).
- Türkiye’de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1978). Sepilmek. *TDK Türkiye’de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 10, s. 33).
- Türkiye’de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1978). Sımuk. *TDK Türkiye’de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 10, s. 45).
- Türkiye’de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1978). Sövelmek. *TDK Türkiye’de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 10, s. 68).
- Türkiye’de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1978). Söyünmek. *TDK Türkiye’de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 10, s. 72).
- Türkiye’de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1978). Tabanca. *TDK Türkiye’de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 10, s. 103).
- Türkiye’de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1978). Tağuk. *TDK Türkiye’de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 10, s. 104).
- Türkiye’de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1979). Uğru. *TDK Türkiye’de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 11, s. 3).

Aydın, F. (2022). Şerh-i Cezire-i Mesnevi'de arkaik söz varlığı.

Türkiye'de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1979). Yaraklu. *TDK Türkiye'de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 11, s. 17).

Türkiye'de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü. (1979). Yarlıgamak. *TDK Türkiye'de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 11, s. 19).

Türkiye'de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü (1979). Yigrek. *TDK Türkiye'de halk ağızlarından derleme sözlüğünde* (1. Baskı, Cilt 11, s. 37).

Vardar, B. (2007). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü* (3. Baskı), Multilingual Yabancı Dil Yay.

Yıldırım, F. (2006). *Adana ve Osmaniye illeri ağzları* (1. Baskı), TDK Yayınları.

Yılmaz, E. (2014). *Temel dil bilgisi terimleri sözlüğü* (1. Baskı), Pegem Akademi Yayınları.